

ПРОБЛЕМИ ЗМІСТУ І МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Макроекономіка. Підручник

Валерія Близнюк

Тема 24. БЕЗРОБІТТЯ ЯК ФОРМА МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

1. Робоча сила. Безробітні. Рівень безробіття.
2. Різновиди безробіття. Повна зайнятість. Природний рівень безробіття.
3. Українські особливості безробіття.

Література

1. Лібанова Е. Ринок праці та соціальний захист / Е. Лібанова, О. Палій. – К. : В-во: С. Павличко "Основи", 2004. – 491 с.
2. Статистика ринку праці: міжнародні стандарти та національний досвід : навч. пос. / [за ред. Н.С. Власенко, Н.В. Григорович, Н.В. Рубльової]. – К. : ТОВ "В-во "Консультант", 2007. – 320 с.
3. Акіліна О.В. Економіка праці та соціально-трудова відносина : навч. посіб. 2-ге вид., допов. і перероб. / О.В. Акіліна, Л.М. Ільч. – К. : Алтера, 2012. – 820 с.
4. Одегов Ю.Г. Рынок труда (практическая макроэкономика труда) : учебник / Ю.Г. Одегов, Г.Г. Руденко, Н.К. Лулева. – М. : Издательство "Альфа-Пресс", 2007. – 900 с.
5. Мікроекономіка і макроекономіка : [підруч. для студентів екон. спец. закл. освіти]: у 2 ч. / С. Будаговська, О. Кілієвич, І. Луніна та ін.; за заг. ред. С. Будаговської. – К. : Основи, 1998. – 518 с.

Макроекономічна нестабільність характеризується нездатністю своєчасно пристосуватись до внутрішніх та зовнішніх змін умов функціонування економічної системи, втратою її мобільності, динамічності та гнучкості. в результаті втрати врівноваженої взаємодії сукупного попиту та пропозиції відбувається дестабілізація економічної системи, зростання соціально-економічної напруги. в економічній літературі до основних проявів макроекономічної нестабільності в державі відносять циклічні коливання в економіці, високі темпи інфляції та рівень безробіття. Безробітні та механізм щодо регулювання їхня чисельності є основною складовою частиною ринку праці. Мета цієї теми полягає у виявленні причин такого явища, як безробіття, визначенні особливостей безробіття в Україні, виокремленні різноманітних форм безробіття.

24.1. Робоча сила. Безробітні. Рівень безробіття

Важливим явищем, що характеризує макроекономічну нестабільність і має циклічний характер розвитку, є безробіття. Згідно з міжнародними стандартами, все населення країни розподіляються на дві загальні категорії: робоча сила (економічно активне населення) та ті, хто є поза її межами (економічно неактивне населення). *Робоча сила* – це особи, які працюють, можуть та хочуть працювати або активно шукають роботу. Тобто це люди, які або вже є зайнятими, або, не маючи місця роботи, докладають активних зусиль задля її пошуку, готові приступити до неї впродовж двох найближчих тижнів і фактично належать до категорії безробітних.

Сума зайнятого та безробітного населення дає нам чисельність економічно активного населення (ЕАН) або робочої сили. За міжнародними статистичними стандартами поняття "економічно активне населення" може мати два значення залежно від тривалості періоду, до якого воно застосовується. Якщо визначається ЕАН за короткий проміжок часу (день або тиждень), то мова йде про населення, активне в цей період, до якого можна застосувати термін "робоча сила". Якщо дані про ЕАН належать до тривалого періоду, мається на увазі звичайно активне населення. За статистичними даними України, чисельність економічно активного населення України у віці 15–70 років на кінець 2012 р. становила 22,01 млн осіб, що є на 16% меншим порівняно із 2000 р., однак відносні показники, а саме рівень економічної активності, зросли на 1,4 в.п. Найвищі рівні економічної активності традиційно спостерігаються у вікових групах 35–49 років як у жінок, так і у чоловіків. Позитивна динаміка рівнів економічної активності у цих вікових групах забезпечується зростанням рівнів зайнятості. Згідно з Законом України "Про зайнятість населення", зайнятість – не заборонена законодавством діяльність осіб, пов'язана із задоволенням їхніх особистих та суспільних потреб з метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їхній власності, у тому числі безоплатно.

До населення *поза робочою силою* входять особи, які не зайняті і не прагнуть отримати роботу, тобто фактично це молодь у віці до 16 років, особи, які відбувають термін покарання у в'язницях; люди, які перебувають у психіатричних лікарнях, та інваліди. Ці категорії людей називаються інституційним населенням, оскільки вони перебувають на утриманні державних інститутів. Крім того, до цієї категорії включаються люди, які могли б працювати, але не працюють з різних причин, тобто ті, які не хочуть або не можуть працювати і не шукають роботу: студенти денного відділення (повинні вчитися); пенсіонери (вже відпрацювали своє); домогосподарки (хоча й працюють повний робочий день, але не в суспільному виробництві і не одержують плату за свою працю); бродяги (не хочуть працювати); люди, які припинили пошук роботи (шукали роботу, але втратили надію знайти її і тому вибули зі складу робочої сили).

Для вимірювання безробіття використовуються абсолютні й відносні показники. До основних абсолютних показників належать: чисельність безробітних на рівнях: країна, область, місто, район; чисельність безробітних за статево-віковою ознакою, освітою, місцем проживання, соціальним статусом; середня тривалість безробіття в місяцях. До основних відносних показників безробіття належить *рівень безробіття*, тобто відношення чисельності безробітних до загальної чисельності робочої сили, виражене у відсотках:

$$RU = \frac{U}{E + U} * 100,$$

де RU – рівень безробіття, %; U – чисельність безробітного населення, тис. осіб; E – чисельність зайнятого населення, тис. осіб.

З позиції теорії, безробіття – економічна категорія, яка являє собою відносини між найманими працівниками та роботодавцями з приводу реалізації права на працю не тільки задля отримання коштів для існування, а й реалізації здатності до праці як форми життєдіяльності будь-якої людини.

з точки зору економіки, безробіття – відсутність зайнятості у певної частини населення, яка має бажання та здатність до праці. Структура безробіття за причинами складається з осіб, які втратили роботу внаслідок вивільнення з економічних причин, звільнених за власним бажанням, демобілізованих з військової строкової служби, не працевлаштованих після закінчення освітніх закладів, звільнених за станом здоров'я та оформлення пенсії. Найвагомішою причиною безробіття в Україні залишається є звільнення за власним бажанням та з економічних причин. Так, за даними 2012 р., в Україні частка безробітних з цих причин становила 36,2 та 32,5% усіх безробітних, серед яких здебільшого – міські чоловіки. Викликає занепокоєння вагома частка – 17,1% за даними 2012 р. непрацевлаштованих після закінчення загальноосвітніх та вищих освітніх закладів. Вихід молоді на ринок праці відбувається переважно після закінчення навчання. Новий час приніс важливі соціальні й психологічні зрушення. Ускладнення суспільно-трудової діяльності, у якій повинна брати участь людина, спричинило подовження необхідних термінів навчання. Разом з тим після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів молодь стикається зі значними складнощами у працевлаштуванні, поповнюючи з часом лави безробітних.

В умовах значного перевищення пропозиції робочої сили над попитом вступають у дію суворі закони ринкової конкуренції – роботодавець має можливість вибору на ринку праці тих, хто відповідає його вимогам щодо кваліфікації, досвіду роботи. Це загальноосвітня практика. Тому розвиток освітньої системи та її реформування мають бути спрямовані на досягнення максимальної відповідності між потребами ринку праці та обсягами підготовки кадрів у професійно-кваліфікаційному розрізі. Соціальна сутність безробіття полягає в тому, що вимушено непрацюючі особи, які існують не на зароблені кошти, а на допомогу, маргіналізуються, не знаходячи самовираження в праці, і якщо безробіття стає тривалим, втрачають професіоналізм, виробничі навички, зневіряються і можуть деградувати як особистості.

24.2. Різновиди безробіття. Повна зайнятість. Природний рівень безробіття

Таким чином, безробіття в умовах ринкових економічних відносин є, з одного боку, невід'ємною, а з другого – неприйнятною альтернативою зайнятості, проблемою, яку суспільству доводиться вирішувати щоденно шляхом проведення заходів державного регулювання зайнятості. Безробіття – це світова проблема. Міжнародна організація праці відзначає, що протягом 2014 р. чисельність безробітних у світі може сягнути 206 млн осіб, а кожного наступного року, до 2018 р., збільшуватиметься на 3 млн. Особливою проблемою стає збільшення тривалості пошуку роботи. Так, греки шукають вакансії 9 місяців, іспанці – 8 місяців.

Залежно від характеру причин, які спричиняють безробіття, розрізняють такі основні її види: фрикційне, структурне, циклічне, інституційне (рис. 1).

Фрикційне безробіття пов'язане з пошуками та очікуванням роботи в найближчому майбутньому. Фрикційне безробіття короткострокове і не спричинює негативних наслідків для економіки країни. Навпаки, така форма безробіття навіть бажана, оскільки багато працівників залишають низькооплачувані та низькопродуктивні робочі місця й переходять на нові, більш ефективні, де заробітна плата вища. Тим самим працівники одержують високі доходи, можуть витратити більше коштів на купівлю більш якісних товарів та послуг, тобто стимулюється споживчий попит, що

є каталізатором розвитку ринку. За статистичними даними України, частка безробітних, які перебувають у такому статусі нетривалий період часу (до 1 місяця) становила з 2000–2003 рр. не більше 3%, у подальшому до 2005 р. цей показник зріс до 10% усіх безробітних. Свого піку частка фрикційного безробіття в Україні сягала 14,6% у 2008 р., і у подальшому спостерігалось її поступове зменшення до рівня 12% усіх безробітних на українському ринку праці.

Рисунок 1. Основні види безробіття

Джерело: складено автором.

Структурне безробіття пов'язано зі змінами в технологічному розвитку виробництва в країні, тобто цей вид безробіття обумовлений відмиранням морально застарілих професій. Структурне безробіття порівняно з фрикційним є тривалішим, оскільки втрата роботи викликана змінами у технологіях, для отримання нового робочого місця потрібен час для перекваліфікації та пошуків. Передбачається, що фрикційне та структурне безробіття – форми макроекономічної політики держави. Їх сукупність являє собою природний рівень безробіття, тобто нормальний – з позицій стабільного функціонування ринкової економіки та соціально прийнятний – з позиції суспільного розвитку. Суттєва різниця між структурним і фрикційним безробіттям полягає в тому, що у першому випадку безробітні не потребують перенавчання, а у другому – для працевлаштування потрібне додаткове навчання або інші форми сприяння (переїзд тощо).

Циклічне безробіття пов'язане з циклічним характером розвитку економіки країни, тобто коли економіка країни перебуває у фазі спаду виробництва, попит на товари та послуги зменшується, зайнятість скорочується, а безробіття зростає. Циклічне безробіття теоретично пов'язане з зміною органічної будови капіталу. Періодичність зміни домінуючих форм зайнятості визначається циклічністю економічного й технологічного розвитку суспільного виробництва. На відміну від перших двох видів, які більшість економістів вважає немінучими (за їх рахунок формується природний рівень безробіття), циклічне безробіття є найбільш небезпечним, має тенденцію до перетворення на довгострокове, застійне. За оцінкою зарубіжних експертів, зростання безробіття лише на 1% призводить до зростання смертності населення на 2%, збільшення числа самогубств на 4,1%, вбивств – 5,7%. Зокрема, в США зростання безробіття на 1% зумов-

лює зростання психічних захворювань на 6%, розлучень – 7%, самогубств – на 5%. За даними соціологічних досліджень, проведених у нашій країні, зростання чисельності непрацюючих з-поміж молоді усього на 1% зумовлює зростання злочинності в молодіжному середовищі на 4%.

Інституційне безробіття, або безробіття очікування, безпосередньо пов'язано з державною політикою зайнятості, основними його інститутами, а саме: з системою оподаткування, гарантованим мінімумом оплати праці, системою соціального забезпечення, розмірами і порядком надання допомоги по безробіттю, доступністю інформації щодо розвитку регіональних ринків праці. На рівень інституційного безробіття здійснює вагомий вплив соціальна компонента ринкової економічної системи. Врахування цих обставин вимагає здійснення *багатоаспектної активної і пасивної політики на ринку праці*, що має за мету: упередження зростання безробіття та перетворення його на застійне; сприяння працевлаштуванню; підвищення конкурентоспроможності на ринку праці тих, хто шукає роботу; соціальну та матеріальну підтримку безробітних.

Досить тривалий час концептуальною основою діяльності держави на ринку праці були активні заходи, що базувалися на поглядах кейнсіанців та інституціоналістів. з точки зору теорії Кейнса, вирішальною причиною безробіття є недостатній обсяг "ефективного попиту", складовими елементами якого, з одного боку, є попит на товари с особистого споживання, а з іншого – інвестиційні товари (засоби виробництва). На думку Кейнса, недостатність платоспроможного попиту на товари споживання пов'язана із зростаючою схильністю людей до заощаджень, а інвестиційного попиту із низькими стимулами – до інвестування. Відповідно недостатність ефективного попиту обумовлюватиме низький рівень інвестування і неможливість забезпечення повної зайнятості, що є причиною зростання безробіття. Тобто, за Кейнсом, безробіття є зворотною функцією сукупного суспільного попиту, тобто рівень безробіття зростатиме за умови зменшення сукупного попиту на споживчі та інвестиційні товари і навпаки. Виходом із стану недостатності ефективного попиту Кейнс вбачав у зростанні державницької ролі, у формуванні сукупного попиту за рахунок збільшення державних видатків та державного попиту.

Слід виокремити теорії, які пов'язують безробіття з науково-технічним прогресом та зміною внаслідок цього структури капіталу і капіталоозброєності праці. Згідно з теоретичними засадами, внаслідок науково-технічного прогресу в кожній новій одиниці вартість капіталу зростає, а витрати на робочу силу зменшуються. Це приводить до відносного зменшення потреби у додатковій робочій силі і витіснення її з уже існуючих виробництв. На цій причинно-наслідковій залежності базуються всі інші механізми ринкового саморегулювання співвідношення зайнятості і безробіття.

Зважаючи на активізацію ролі держави на ринку праці, досить важко оцінити вплив інституційного фактору на ринок праці. в сучасних умовах політику зайнятості не можна сприймати відокремлено від держави, оскільки саме вона має вирішальний інституційний характер, бо всі уряди слідкують за рівнем безробіття і вживають заходів у разі його надмірного зростання. **Інституційний** підхід розглядає зайнятість і безробіття через систему правил, норм і установ, що забезпечують функціонування ринку праці, здійснення процедур найму, оплати праці, визначення статусу безробітного, його соціального забезпечення і залучення до роботи на новому робочому місці. Саме зміна правил і норм залучення до праці, її опла-

ти, умов перебування поза трудовим процесом є ключовим моментом подолання високого рівня безробіття і забезпечення ефективної зайнятості.

Сучасний ринок праці функціонує в інших умовах, ніж ті, за яких формувалися відомі економічні теорії. Соціальний статус безробітного іноді не збігається з уявленням знедоленої людини, інформаційна насиченість дозвілля змінює ставлення людини до традиційної зайнятості. Все це потребує переоцінки наших уявлень щодо причин та наслідків формування безробіття у світі в цілому та Україні зокрема.

Безробіття, як і кризу перевиробництва, також не можна оцінювати однозначно. Воно виконує як конструктивні, так і деструктивні функції. з одного боку, це "резервна армія праці"; це важіль накопичення і навіть необхідна умова нормального функціонування й розвитку ринкової економіки. з іншого боку, це неповне використання трудових ресурсів, зниження середнього рівня життя населення, руйнація традиційних цінностей сучасного суспільства.

Також до основних видів безробіття слід віднести такі його різновиди, як-то *приховане безробіття*, яке проявляється у втратах робочого часу через низьку інтенсивність праці, відволіканням працівників від основної діяльності, у надлишковості працівників внаслідок зниження обсягів виробництва, згортанні збиткових підприємств без відповідного скорочення чисельності. Приховане безробіття можна розподілити на офіційне та неофіційне. Офіційне приховане безробіття зумовлене наявністю безробітних осіб, зареєстрованих офіційною статистикою, які перебувають в адміністративних відпустках, та осіб, вимушено зайнятих на умовах неповного робочого часу. Неофіційне приховане безробіття викликано надлишковою чисельністю внутрішньовиробничих працівників.

Спробу математичними розрахунками визначити вплив безробіття на основний макроекономічний показник – валовий національний продукт – зробив американський вчений Артур Оукен. Він вивів закон, згідно з яким перевищення фактичного рівня безробіття над природним його рівнем на 1%, призводитиме до відставання обсягу ВВП щодо потенційно можливого на 2–2,5%. Із цього закону випливає, що певна величина приросту ВВП необхідна для того, щоб не було можливості зростання безробіття. у зв'язку зі збільшенням кількості працездатного населення і продуктивності праці необхідно 2,5–3% щорічного приросту реального ВВП спрямовувати на створення нових робочих місць, здатних утримувати безробіття на певному рівні. Закон Оукена дає змогу визначити рівень нормального безробіття, що, як встановлено, підвищується внаслідок розвитку ринкової економіки. Так, для 60-х років природний рівень безробіття в США визначався в 4%, а для 80-х – 6–7%. в інших країнах він може бути нижчим через менші масштаби й мобільність ринку праці. Дослідження цієї залежності для вітчизняного ринку праці показали, що в економіці України дія закону Оукена наразі чітко не простежується.

Існування від'ємної залежності між інфляцією та рівнем безробіття було відзначено У. Філіпсом в 60-ті роки минулого сторіччя в США. Довгострокова тенденція, отримана за допомогою макроекономічних моделей, базується на понятті "рівень безробіття, що не прискорює інфляцію" (NAIRU) і стверджує, що у довгостроковому періоді рівноважний рівень безробіття не спричиняє зростання цін за рівних умов. Якщо рівень безробіття є вищим за рівноважний, то, згідно з теорією, відбуватиметься уповільнення інфляції, якщо нижче – прискорення. Висновок з теоретичної

моделі, що пояснює наявність від'ємної залежності між інфляцією та рівнем безробіття, дав старт до побудови емпіричних оцінок NAIRU, значення якої є важливим для реалізації м'якої грошово-кредитної політики без ризику швидкого прискорення інфляції.

Крива Філіпса будувалася для розвинених країн, для яких характерним був низький рівень інфляції, тому для країн, що розвиваються, або перебувають у стані перманентної економічної кризи із достатньо високим інфляційним рівнем, дуже рідко можна очікувати класичного її вигляду. За теоретичною концепцією зазначеної закономірності, в довгостроковому періоді між інфляцією та безробіттям зв'язок відсутній, а у короткостроковому має місце зв'язок обернений.

Побудова кривої Філіпса для України в довгостроковому періоді (рис. 2) підтверджує існування від'ємної залежності між рівнем безробіття та інфляцією лише на окремих інтервальних проміжках.

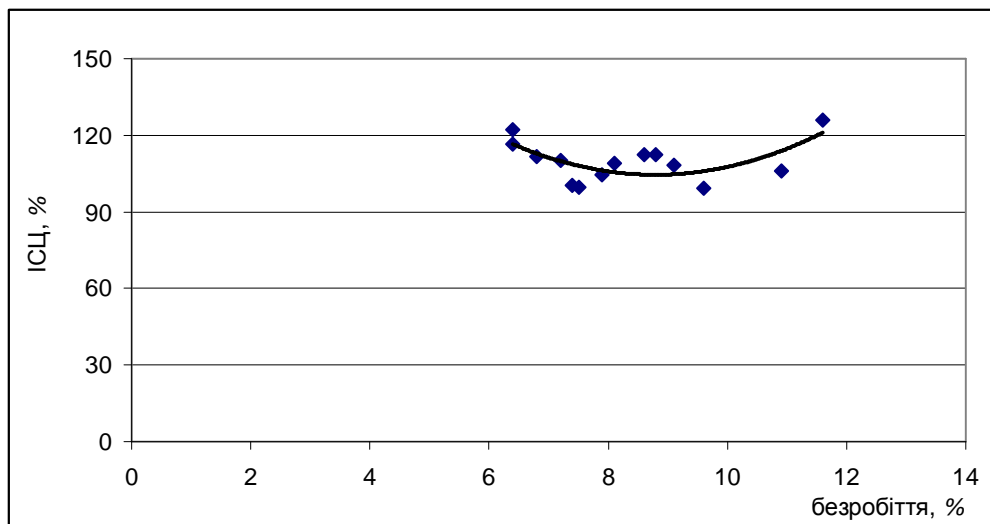

Рисунок 2. Крива Філіпса для ринку праці України (довгостроковий період)

Джерело: розраховано авторами за даними державного комітету статистики України // <http://www.ukrstat.gov.ua/>

У довгостроковому періоді у чистому вигляді така залежність відсутня, що вимагає використання специфічних для України методів регулювання ринку праці, які враховуватимуть специфіку українських реалій.

24.3. Особливості безробіття в Україні

Сучасний ринок праці України потребує розробки адаптаційних механізмів до плінної економічної ситуації, яка характеризується насамперед триваючим спадом виробництва, значною фінансовою розбалансованістю економіки, недостатньою динамічністю заходів щодо реформування господарського механізму. Унікальність праці як виробничого фактора полягає в тому, що послуги праці неможливо відокремити від робітника. Але через те, що об'єктом купівлі-продажу є лише послуги праці робітника, а не сам робітник, не менше, ніж ціна праці важать умови праці, що визначаються трудовими угодами і чинним законодавством.

Сучасному українському ринку праці притаманні серйозні проблеми і суперечності:

➤ **Спотворення макропропорцій в економічному розвитку країни**, які проявляються у порушенні співвідношень темпів зростання продуктивності праці та оплати праці.

➤ **Розбалансованість ринку праці та освітніх послуг**, унаслідок чого виникли перекоси в кількісно-якісній структурі ринку праці та невідповідність рівня кваліфікації.

➤ **Деформалізація соціально-трудоових відносин**. Це свідчить про наявність значного прошарку тіньової зайнятості. Надмірна експансія неформальної зайнятості, її тісне переплетіння з формальною обумовлює дерегульованість та неконтрольованість багатьох процесів у соціально-трудоовій сфері.

➤ Динаміка інноваційних процесів викликає зміни на ринку праці, постійно потребуючи **нових форм організації зайнятості** й умов праці. Поширюється нестандартна зайнятість, зростають інвестиції у нові види діяльності, розвивається мобільність робочої сили тощо.

➤ **Атипова гнучкість українського ринку праці**, що проявляється у пристосуванні до ринкових змін не зміною у чисельності зайнятих, а гнучкістю заробітної плати та затримками її виплати.

Природний приріст населення в Україні залишається негативним, демографічні процеси зумовлюють дефіцит кадрів. Через демографічний виклик Україна змушена залучати трудових мігрантів. Але активна міграційна політика у напрямі інтеграції іммігрантів в українське суспільство може призвести до значних втрат українського суспільства та його деформації, тому при формуванні цієї політики доцільно більш широко застосовувати механізм державно-приватного партнерства, що успішно зарекомендував себе в різних країнах. Учасниками та зацікавленими сторонами тут можуть виступати урядові структури, громадські організації (діаспори, релігійні об'єднання), бізнесові структури (у т.ч. транснаціональні корпорації), агенції з міжнародної співпраці та розвитку, організації-донори, у т.ч. міжнародні.

За період, що передував фінансово-економічній кризі, економічне поживлення супроводжувалося стабілізацією українського ринку праці та проявом структурних зрушень. Однак основною відмінністю цього етапу розвитку ринку праці була *низька якість зайнятості*. Одночасно зі зростанням рівнів економічної активності можливість зайнятості постійно зменшувалася. Взаємодія цих тенденцій викликала на ринку праці, в економіці та в суспільстві самопідсилювальні негативні процеси. Зростання безробіття в Україні відбувалося не лише за рахунок осіб з низькою конкурентоспроможністю на ринку праці, а й за рахунок осіб з високим рівнем освіти та професійної підготовки. Таким чином, вітчизняний ринок праці напередодні всесвітньої фінансово-економічної кризи характеризувався не дуже високими рівнями безробіття, що пояснювалося нееластичністю зайнятості за випуском, наявністю структурних диспропорцій у попиті та пропозиції робочої сили, перевищеннями темпів зростання заробітної плати над темпами зростання продуктивності праці. Криза загострила існуючі проблеми, а також довела безсистемність політики зайнятості в Україні. Оскільки чисельність офіційно зареєстрованого безробіття прямо корелюється з фінансовими можливостями держави, під час останньої кризи були задіяні адміністративні заходи щодо запобігання масових вивільнень на ринку праці та надання офіційного статусу безробітного. Політика зайнятості мала здебільшого захисний характер, сприяла забезпеченню соціальної стабільності у суспільстві шляхом сприяння працевлаш-

туванню осіб із низькою конкурентоспроможністю на ринку праці та встановленням для них квотування робочих місць. Все це сприяло зниженню зареєстрованого рівня безробіття.

З початком кризи не виникло "обвального" зростання відкритого безробіття, і хоча упродовж кризи ситуація із безробіттям була напруженою, але хронічного безробіття вдалося уникнути. Відносна стабільність зайнятих і помірні масштаби відкритого безробіття – головні здобутки української держави у боротьбі з наслідками кризи на ринку праці.

Кількість громадян, які втратили та шукають роботу, досягла максимуму у січні-лютому 2009 р., але вже у другому півріччі 2009 р. на вітчизняному ринку праці намітились ознаки певної стабілізації ситуації, рівень безробіття почав поступово скорочуватись, і у подальшому він став нижчим за відповідний показник у країнах Євросоюзу, де повільне зростання безробіття фіксується й надалі, що може стати обмежувальним фактором для подальших зовнішніх трудових міграцій з України. Для України проблема полягає не скільки в обсягах безробіття, скільки у зростанні частки безробітних, тривалість незайнятості яких була 12 місяців і більше (рис. 3), тобто у посиленні ознак застійності.

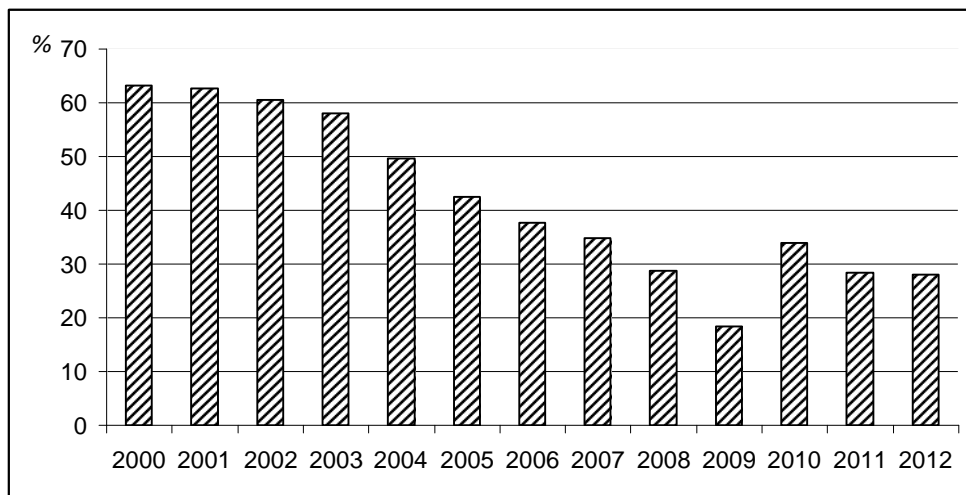

Рисунок 3. Частка безробітного населення, тривалість незайнятості якого 12 місяців і більше у 2000–2012 рр.

Джерело: дані Державної служби статистики України. – // <http://www.ukrstat.gov.ua/>

На українському ринку праці починають розповсюджуватись *нові схеми використання тимчасової, залученої (позикової) праці*, що здійснюються, як правило, в рамках аутсорсинга, аутстафінгу та лізингу персоналу. Аутсорсинг являє собою передачу певних бізнес-процесів або виробничих функцій на обслуговування зовнішньої компанії-аутсорсеру, що спеціалізується у відповідній сфері (наприклад, послуги call-центрів, юридичних, ІТ підрозділів та бухгалтерських компаній, клінінгу, організації харчування та ін.)

На сьогодні у соціально-трудої сфері виокремлюється ціла низка проблем, які потребують вирішення. Насамперед це низький рівень оплати праці, який зумовлює бідність працюючого населення (навіть мінімальна заробітна плата в Україні у 3 рази менше, ніж в Литві, та у 20 разів – ніж у Великій Британії), наявна заборгованість із виплати заробітної плати та деякі інші. Особливо небезпечним є розрив між реально застосовува-

ними та формально закріпленими нормами і правилами у сфері соціально-трудо­вих відносин. Останнім часом поспішне і безсистемне, й тому – неефективне прийняття рішень у сфері оплати праці лише утруднює подальше просування у комплексному розв’язанні соціальних проблем.

Наслідками недавньої кризи стали падіння реальних заробітних плат практично у всіх галузях, зниження вартості робочої сили та не­виправда­на диференціація заробітної плати між певними групами працюючих. Аналіз свідчить, що реальна заробітна плата і зарплата у доларовому еквіваленті відновили докризовий рівень тільки у 2012 році (рис. 4).

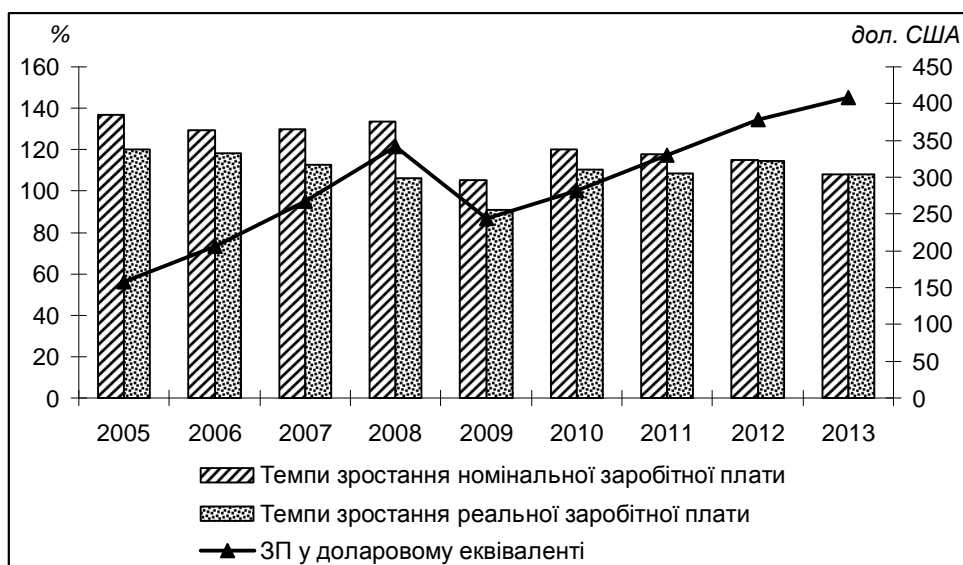

Рисунок 4. Динаміка заробітних плат у передкризовий, кризовий та посткризовий періоди

Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України. – // <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Національного банку України. – // <http://www.bank.gov.ua/>

Український ринок праці завжди характеризувався дешевизною робочої сили та суттєвою її диференціацією. Найбільш висока заробітна плата протягом тривалого періоду зберігається в одних і тих же видах діяльності. За результатами 2011 року, це фінансова діяльність (5340 грн), транспорт (особливо авіаційний – 8742 грн), металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів (експортоорієнтована галузь, 3539 грн) та добувна промисловість (4370 грн).

Можна спрогнозувати, що надалі негативна ситуація з деформаціями в оплаті праці буде характерною не для всіх сфер економіки. Збережеться вона передусім у бюджетній сфері української економіки, де вплив кризи виявився особливо чітко.

Динаміка гендерних відмінностей в оплаті праці українців є досить стабільним явищем. Так, у середньому в економіці співвідношення заробітної плати жінок та чоловіків за останні три роки (2010–2012 рр.) становила 77,8; 74,9 та 77,6% відповідно (рис. 5).

Але гендерний розрив у розрізі видів економічної діяльності має певні відмінності. Так, у сільському та лісовому господарстві заробітна плата середньостатистичної жінки за даними 2012 р. становить майже 89,3% заробітної плати чоловіків, в освіті – 91%, охороні здоров’я – 90,5%. Од­ночасно у фінансовій діяльності це співвідношення не перевищує 69,6%, а

у колективних, громадських та особистих послугах – 70,8%. Чим можна пояснити відмінності в оплаті праці між чоловіками й жінками в Україні? Проблеми гендерних відмінностей в оплаті праці постійно входили до кола інтересів дослідників становища жінок в економічній діяльності. Одні з причин різкого збільшення розриву в оплаті праці між жінками та чоловіками з 20 в. п. на початку 1990-х до 30–35 в. п. в середині 1990-х років, що є найгіршим показником серед центральносхідних країн Європи, він вбачає у нерівності нагромадженого людського капіталу, рівнях трудової активності та структурі зайнятості, а також у наявності дискримінаційної поведінки роботодавців на ринку.

Рисунок 5. Співвідношення середньої заробітної плати жінок та чоловіків за видами економічної діяльності в Україні в 2012 р.

Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України. – // <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

В економічній літературі, присвяченій аналізу гендерних відмінностей в оплаті праці, найчастіше виокремлюють три основні причини відмінностей розміру заробітної плати жінок та чоловіків. Насамперед, гендерний розрив в оплаті праці пояснюється відмінностями у розмірі нагромадженого людського капіталу як загального, так і специфічного. Інша причина, яку можна виокремити, полягає у концентрації зайнятих чоловіків і жінок у різних галузях економіки, посадах і професіях; третя свідчить про наявність дискримінації жінок на ринку праці.

Механізм регулювання ринку праці України повинен поєднати в собі фінансово-вартісну, структурно-інвестиційну, соціально-економічну, організаційно-управлінську складові в загальній системі господарського управління і здійснюватися в контексті заходів регіональної політики економічних перетворень. Першоосновою економічного регулювання ринку праці повинні стати реальна вартість робочої сили й ефективна зайнятість населення, яка в наших умовах передбачає активізацію процесу вивільнення надлишкової робочої сили, формування мобільного резерву робочої сили, легалізацію прихованого безробіття.

При формуванні середньо- та довгострокової державної політики зайнятості України доцільно врахувати таке:

1) необхідність розгляду проблем зайнятості та функціонування вітчизняного ринку праці через призму побудови інформаційного суспільства

та знанневоорієнтованої економіки, що вимагатиме формування таких трьох основних тенденцій:

- зростання чисельності зайнятих в "інформаційній сфері";
- зростання інвестицій у розвиток трудових ресурсів;
- зростання вимог до професійно-освітнього рівня зайнятих.

2) негативну роль, яку відіграє масштабний тіньовий сектор вітчизняної економіки у поширенні неформальної зайнятості та зниженні рівня соціальної захищеності працівників, а також недоотриманні бюджетних надходжень від оподаткування трудових доходів і соціальних відрахувань;

3) необхідність протидії зростанню молодіжного безробіття, високий рівень якого сприяє зростанню довготривалого безробіття, посиленню соціальної напруженості (у тому числі криміногенної ситуації), а також гальмує накопичення національного людського капіталу;

4) необхідність інституціональної розбудови національного ринку праці, яка є необхідною умовою його конвергенції зі спільним ринком праці Європейського Союзу.

Першоосновою економічного регулювання ринку праці повинні стати реальна вартість робочої сили й ефективна зайнятість населення, що в наших умовах передбачає активізацію процесу вивільнення надлишкової робочої сили у сфері виробництва матеріальних благ і послуг, формування мобільного резерву робочої сили, легалізацію прихованого безробіття.

Вивчення існуючої практики залучення й використання робочої сили дає підстави визначити основні напрями підвищення ефективної мотивації і стимулювання зайнятості:

- стимулювання ефективної зайнятості шляхом її реструктуризації: сприяння перерозподілу робочої сили на користь високоефективних галузей з урахуванням пріоритетів розвитку економіки;
- мотивація інноваційної зайнятості: стимулювання створення нових високотехнологічних робочих місць в інноваційних галузях економіки, що забезпечують конкурентоспроможність економіки;
- стратегія економічного стимулювання праці: залежність винагороди від результатів роботи, справедливість і прозорість оплати праці; забезпечення конкурентоспроможності заробітної плати;
- посилення гнучкості механізму мотивації і стимулювання зайнятості з урахуванням фактора глобалізації ринку праці;
- підвищення якості робочої сили: заохочення працюючих до одержання додаткових знань, навичок, а безробітних – до перенавчання, підготовки до самозайнятості тощо;
- стимулювання пропозиції робочої сили: залучення у виробництво працездатних осіб пенсійного віку, обмеження практики дострокового виходу на пенсію осіб передпенсійного віку, активізація пошуку роботи незайнятим працездатним населенням;
- стимулювання трудової мобільності, що дозволяє зменшити структурне безробіття, безробіття у регіонах з надлишковою працею, у монофункціональних містах;
- стимулювання підприємницької ініціативи громадян через вдосконалення механізмів державної підтримки та створення сприятливого підприємницького середовища;
- стимулювання бізнесу щодо посилення його участі у розв'язанні соціальних проблем, зокрема, проблем зайнятості.